

УДК 332.012.2:316

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАННЯ ТА СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

І. В. Городняк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
gorodnyakira@mail.ru*

Розглянуто суть та особливості соціального самопочуття населення. Проаналізовано результати соціологічного дослідження соціального самопочуття населення м. Львова. Особливу увагу приділено вивченню впливу соціально-економічного знання на соціальне самопочуття населення.

Ключові слова: соціально-економічне знання, соціальне самопочуття, адаптація.

У сучасному суспільстві постає проблема пошуку ефективних шляхів взаємодії людини з соціальним середовищем. Успішність функціонування суспільства значно залежить від того, наскільки безболісно населенню вдається адаптуватися до нових соціально-економічних умов [1, с. 82]. Тому динаміка суспільних перетворень, які переживає українське суспільство впродовж останніх десятиріч, нерозривно пов'язана з динамікою адаптації населення до різноманітних змін в економічному, політичному, соціальному просторах [2, с. 47].

Розкриттю змісту категорії “знання” в соціологічному вимірі присвячені праці П. Бергера, Т. Лукмана, В. Бурлачука, В. Гінецинського, І. Козловської, М. Наумової, Ю. Чернецького та ін. У працях Є. Головахи, Н. Горлача, В. Лагутіна, О. Донченко, О. Злобіної, Ю. Пачковського, В. Пилипенко, І. Попової, Н. Смелзера, П. Сорокіна, Є. Суїменка, Т. Тишки, О. Уледова, Л. Хижняк та інших, головну увагу приділено соціоекономічним аспектам дослідження знання та його впливу на соціальне самопочуття людини.

Наша мета – визначення особливостей впливу соціально-економічних знань на соціальне самопочуття населення за умов суспільних перетворень. Головним джерелом емпіричної інформації стали результати соціологічного опитування, проведеного нами у лютому - травні 2005 р. Загалом опитано 600 осіб за багатоступеневою територіальною цілеспрямованою квотною вибіркою. Об'єкт дослідження – доросле населення м. Львова віком від 15 до 75 років. Опитування проведено методом стандартизованого інтерв'ю.

Становище людини в складному переплетінні соціальних зв'язків можна проаналізувати на підставі різних показників. Це насамперед добре відомі референти задоволеності-незадоволеності, схвалення-відторгнення тощо. Адаптованою можна вважати людину, яка вписала нову соціальну реальність у власну систему уявлень про світ і ставлень до нього. Тобто адаптація до суспільних змін передбачає передусім інтерналізацію нового соціального досвіду, “привласнення” людьми нових атрибутів

соціального світу і створення на цих засадах оновленої суб'єктивної картини світу.

Отже, адаптацію індивіда до нових соціально-економічних умов необхідно розглядати в двох напрямках: адаптація особистості до нового зовнішнього середовища й адаптація як становлення на цій підставі нових якостей адаптанта. За умов, коли життєдіяльність людини відбувається у звичному для неї режимі, формується індивідуальний адаптивний механізм, що дає змогу успішно засвоїти нові життєві ситуації, спираючись на підтримку суспільних соціальних інститутів.

У сучасних соціально-економічних умовах особливі вимоги висувають до здатності людини бути адекватною щодо змін, тобто бути мобільною, гнучкою, динамічною. Це зумовлює необхідність підвищення її адаптаційних можливостей.

До показників соціального самопочуття індивіда можна зачислити:

рівень особистісної тривожності;

домінування позитивних емоцій (оптимістичне ставлення до життя), відсутність бажання принципово змінити ситуацію життя;

стійку адекватну самооцінку, яка відображає впевненість у собі, у власних силах, здатність стати господарем свого життя.

Соціальне самопочуття людини за змінних умов має свої особливості й залежить від багатьох чинників, різних за походженням, складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес. Соціальне самопочуття людини зумовлене впливом двох груп чинників – потенціалу людини та характеристик середовища [3, с. 245].

Л. Корель також визначила три групи чинників, що впливають на процес пристосування людини до нових умов. Усю сукупність можливих чинників дослідниця запропонувала розділити на три групи. Першу групу утворюють соціально-психологічні чинники, другу – статусні, та третю – соціетальні [4, с. 25].

На соціальне самопочуття людини значно впливає її індивідуальний потенціал, визначений її здібностями та об'єктивними умовами життєдіяльності. Отже, під потенціалом індивіда треба розуміти сукупність його соціально-психологічних, соціально-демографічних та соціально-економічних ресурсів, які забезпечують ефективну соціальну адаптацію до нового соціального середовища.

Соціальне самопочуття людини визначене соціально-психологічними чинниками, такими як потреби, цінності, ціннісні орієнтації, установки та рівень домагань. Результати проведених нами досліджень свідчать, що найважливішими цінностями для населення сьогодні є власне здоров'я та здоров'я рідних (67,9%), сім'я (40,7), матеріальна забезпеченість (38,6), цікава робота (31,3), житлові умови (26,6) та надійні друзі (22,7%). Найменш важливі – економічна та політична стабільність держави (відповідно, 6,9 та 3,2%). Важливо зазначити, що така цінність, як здоров'я, є значущою для населення з різним рівнем освіти. Окрім здоров'я, населення з неповною середньою освітою цінує сім'ю (56,0%). Натомість для населення з незакінченою вищою та вищою освітою більшою цінністю є матеріальна забезпеченість (відповідно, 40,0 та 35,3%).

Отже, як випливає з аналізу ціннісно-орієнтаційного світу досліджуваного населення, люди сьогодні віддають безперечну перевагу саме цінностям мікрорівня перед сферами макрорівня (суспільного, національного). Переважну орієнтацію на локальне середовище можна пояснити тим, що саме на цьому рівні найяскравіше й безпосередньо виявляються ті аспекти людського життя, які пов'язані з реалізацією потреб у гармонізації життєвого світу, налагодженні стосунків з оточенням, створенням збалансованого й

комфортного власного життя. Прагматичні орієнтації у свідомості населення значно пов'язані з можливостями досягти успіху, зробити кар'єру, отримати хорошу освіту.

У структурному поділі найактуальнішими для населення є цінності матеріального життя (44,9%), що необхідні для відтворення людством природних ресурсів, засобів і продуктів праці. Моральні цінності, потрібні для життєдіяльності суспільства, актуальні лише для 28,9% опитаних. Дещо менш важливі цінності творчості й самореалізації (27,5%) та культурні цінності (12,1%). Як бачимо, населення сьогодні більше цікавиться радше матеріальними цінностями та матеріальною стороною життя суспільства. Духовні, моральні цінності відійшли на другий план разом з потребами у творчості та самореалізації особистості.

На успішність соціальної адаптації індивіда до нового соціально-економічного середовища впливає соціальне самопочуття людини за певних умов. Соціальне самопочуття – це емоційне оцінення людиною свого місця в суспільстві, ступеня задоволення соціально-економічних і духовних потреб та інтересів. Воно формується в процесі соціальних порівнянь, можливостей для задоволення своїх потреб та реалізації інтересів [5, с. 171].

Соціальне самопочуття та становище людини є показниками соціального успіху суспільства і водночас важливим індикатором адаптованості людини, за рівнем якого можна робити висновок про соціальне становище особистості, про ступінь її включення у нове середовище. Проте невизначеність соціальних статусів людини призводить до руйнування соціальної структури суспільства, а це, відповідно, спричинює дезадаптацію і зниження соціального самопочуття людей. Результати проведеного нами соціологічного дослідження засвідчують, що населення переважно відчуває деяке розгублення (47,0% опитаних). Впевнено в сучасних умовах себе почуває лише 20,4% опитаного населення. Розчарування, безвихідь відчуває 13,2% населення. Зазначимо, що навколишні зміни не турбують 3,0% від кількості опитаних респондентів.

У гендерному розрізі проблеми серед тих, хто почуває себе впевнено, переважають чоловіки (24,6% чоловіків та 16,8% жінок).

Таблиця 1

Соціальне самопочуття населення

Варіант відповіді	%
Впевнено	20,4
Відчуваю деяке розгублення	47,0
Відчуваю розчарування, безвихідь	13,2
Навколишні зміни не турбують мене	3,0
Важко відповісти	16,4

Розподіл респондентів за рівнем освіти свідчить про те, що найупевненіше в сучасних соціально-економічних умовах почувають себе особи з вищою освітою (24,0%), хоча

значна їхня частка (47,7% респондентів з вищою освітою) все ж таки відчуває деяке розгублення. Найбільше розгубленим почуває себе населення з незакінченою вищою освітою (54,2%). Навколишні зміни не турбують, здебільшого, населення з середньою освітою (7,1%).

Високоадаптивними вважають себе 8,8% респондентів. Значна частина населення (45,0%) зазначила, що їм легко пристосуватися до нових умов. Досить важко пристосуватися 34,9% від кількості опитаного населення, а 11,8% населення не може пристосуватися до нових соціально-економічних умов. Майже половина опитаних жінок (48,1%) зазначила, що їм радше легко пристосуватися до нових соціально-економічних умов загалом. Як з'ясувалося, найлегше пристосуватися до нових умов населенню з вищою освітою (15,6%).

Реально, згідно з результатами опитування, організація особистісних рис є динамічним утворенням. Наприклад, населення констатує, що є певні риси, наявність яких сприяє соціальній адаптації індивіда до нових соціально-економічних умов. Найліпше пристосуванню індивіда до ринкових умов, на думку населення, сприяють такі риси: працелюбність (88,6%), єдність слова і діла (88,3), активність, ініціатива (85,7), життєва кмітливість (85,3), освіченість (83,8), винахідливість (81,9), комунікабельність (80,1), впевненість у собі (79,55), сміливість, рішучість (78,4), економічна обізнаність та наполегливість (74,1), схильність до ризику (60,7), сила волі (66,1), компетентність (57,9%). Менш сприятливі – почуття гумору (48,4%) та впертість (38,2%).

Населення, як засвідчують виконані нами дослідження, більше діє, покладаючись на власні сили та можливості. Переважна більшість опитаних (56,8%) зазначила, що у житті вона насамперед покладається на власний життєвий досвід, знання і можливості, оскільки схильна вважати, що долю людини визначає головною чиною вона сама, а не зовнішні обставини. Більше чверті опитаного населення (26,7%) розраховує на підтримку рідних і друзів. На соціальний захист і підтримку з боку держави в сучасних умовах чекає лише 8,5% опитаних.

Таблиця 2

На чию допомогу найбільше розраховує населення в сучасних умовах

Варіанти відповідей	%
Власний життєвий досвід, знання, можливості	56,8
Рідні, друзі	26,7
Соціальний захист і підтримка з боку держави	8,5
Важко відповісти	8,0

На власний життєвий досвід, знання та можливості розраховують переважно чоловіки (62,7%), трохи менше – жінки (53,7%), хоча жінки все таки розраховують на допомогу та підтримку рідних і близьких (30,1%). Розподіл респондентів за рівнем освіти засвідчує, що на власний життєвий досвід, знання та можливості розраховує переважно населення з вищою освітою (77,3%).

У системі соціальних чинників, що визначають соціальне самопочуття індивіда, значну роль відіграє соціально-економічне знання. Завданням нашого дослідження стало визначення самого поняття соціально-економічного знання та впливу на соціальне самопочуття населення. *Соціально-економічне знання* охоплює інформацію про соціально-економічне середовище, повсякденні уявлення про соціально-економічні процеси, соціально-економічні відносини, соціально-економічні дії та поведінку індивідів [6, с. 42]. Різні індивіди зосереджують увагу на різних аспектах соціально-економічних ситуацій і по-різному інтерпретують на перший погляд одну і ту ж ситуацію. Соціально-економічне знання є не просто системою знань, а й результатом діяльності індивіда чи соціальної групи за певних соціально-економічних умов.

Отже, соціально-економічне знання виникає внаслідок інтеграції знань, що існують у межах соціальної та економічної сфер суспільного життя. Це нова форма знань, що дає змогу повніше вивчити соціально-економічні відносини та процеси, які відбуваються в суспільстві.

Наслідками реалізації соціально-економічного знання є умови їхнього *функціонування*. Головними серед них визначають такі:

- професіоналізацію населення;
- реальну економічну поведінку населення;
- соціальну адаптацію населення до нових умов.

Окреслені наслідки реалізації соціально-економічних знань населенням визначають його соціальне самопочуття за умов суспільних перетворень.

На підставі отриманих результатів досліджень вивчення соціально-економічних знань як складової соціального самопочуття населення ми намагалися проаналізувати, чи дають вони йому змогу впевнено почуватися в сьогоdnішній соціально-економічній ситуації. Як з'ясовано, соціально-економічні знання допомагають майже половині населення почувати себе впевнено в сучасних умовах (45,8% опитаних, з них 16,2% відповіли “так” і 29,7% “швидше так, ніж ні”).

Таблиця 3

Розподіл відповідей населення на запитання: “Чи можете Ви сказати, що Ваші соціально-економічні знання дають можливість впевнено почувати себе у сьогоdnішній соціально-економічній ситуації?”

Варіант відповіді	%
Так	16,2
Швидше так, ніж ні	29,7
Швидше ні, ніж так	32,5
Ні	11,8
Важко відповісти	9,8

Молоді люди віком 15–19 років переважно (42,7%) зазначили, що соціально-економічні знання головню не забезпечують стовідсоткової впевненості у сьогоdnішніх економічних умовах. Відповідь населення віком 20–59 років була 50% на 50%. Серед

людей віком понад 60 років (36,1%) соціально-економічні знання не дають змоги почуватися впевнено в сучасних соціально-економічних умовах.

Важливим у сучасних умовах є визначення міри впливу знань на процеси пристосування до нових соціально-економічних умов. Їхню важливість у цьому процесі визнає 58,7% від загальної кількості опитаних. Лише 12,0% опитаних зазначають, що соціально-економічні знання не сприяють пристосуванню населення до нових соціально-економічних умов.

У межах дослідження ми вивчали самооцінку населення щодо того, якій віковій категорії з опитаних найлегше пристосуватися до нових соціально-економічних умов. Переважна більшість населення (56,5%) вважає, що серед усіх вікових категорій найлегше пристосуватися до нових соціально-економічних умов саме молодим людям. А 18,5% опитаних переконана, що легко пристосуватися людям середнього віку, 16,2% – що у всіх вікових груп однакові можливості. Натомість, лише 1,6% населення вважає, що легко пристосуватися до змінних соціально-економічних умов людям старшого віку.

Отже, процес адаптації населення значно залежить від адаптаційних можливостей індивіда, його адаптаційного потенціалу. Саме адаптаційний потенціал по-різному задіяний у сучасних умовах і серед різних вікових груп населення. Як засвідчили результати проведених у м. Львові досліджень, вищі показники цього потенціалу зафіксовано у молодих людей, осіб з вищою освітою і чоловіків. Проте достатньо значна частина опитаних зазначила, а це 45,8%, що в процесі адаптації вагоме значення сьогодні матимуть соціально-економічні знання та набутий життєвий досвід.

-
1. *Сметанин Е. Н.* Адаптация населения к современной экономической ситуации // СОЦИС. – 1995. – №4. – С. 82–87.
 2. *Злобіна О.* Суспільні зміни і динаміка процесів соціальної адаптації населення // Четверта Всеукр. соціол. конф. “Проблеми розвитку соціологічної теорії. Соціальні процеси в Україні”. – К., 2004. – С. 47–49.
 3. *Щудло С. А.* Вторинна зайнятість як механізм трудової адаптації молоді // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків: ВЦ НУ ім. В.Н.Каразіна, 2004. – С. 226–229.
 4. *Корель Л. В.* Социология адаптации: этюды апологии. / Отв. ред. Ф. М. Бородкин. – Новосибирск: ИЭ иОПП, 1997. – 160 с.
 5. *Гілюн О. В., Глуценко В. Ю.* Зміна параметрів соціального самопочуття викладачів вищої школи в кризовому суспільстві (досвід соціологічного аналізу) // Соціологія міста: наукові проблеми та соціальні технології. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 171–176.
 6. *Пачковський Ю. Ф., Городняк І. В.* Соціоекономічне знання в соціологічному вимірі: Монографія. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 172 с.

**SOCIO-ECONOMIC KNOWLEDGE AND SOCIAL FEELINGS
OF THE L'VIV REGION POPULATION**

I. V. Horodnyak

Ivan Franko National University of L'viv

Essence and features of social feelings of population are considered in the article. The results of sociological research are analysed in relation to the study of social feelings of population of L'viv. Special attention is given to the study of influence of socio-economic knowledge on the social feelings of population.

Key words: socio-economic knowledge, social feelings of population, social adaptation

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2007

Прийнята до друку 15.10.2007